

INNFØRING I ÅNDSVERKLOVEN

ved Eva Sevaldson

Denne artikkelen er en innføring i de mest grunnleggende begrepene i åndsverkloven. Den gir en kortfattet redegjørelse for de viktigste prinsippene og hvordan loven virker. Artikkelen legger altså ikke vekt på å få med seg alle nyansene og de juridiske spissfindighetene. Dersom en støter på spesielle problemer, er det tilrådelig at en søker profesjonell hjelp.

Dramatikerforbundet gir gratis rådgivning så langt som vår kompetanse rekker. Dersom vi ikke kan svare, innhenter vi råd fra advokat eller henviser videre.

§ 1 Den som skaper et åndsverk, har opphavsrett til verket

Loven sier at åndsverk er litterære, vitenskapelige og kunstneriske verk av enhver art og uansett uttrykksmåte og uttrykksform. Det er altså alle typer tekster, for eksempel romaner, dikt, skuespill, faglitteratur, skolebøker, avisartikler eller reklametekster. Bilder av alle slag er naturligvis også åndsverk, malerier, tegninger, fotografier og så videre. Musikk er åndsverk, uansett uttrykksmåte eller uttrykksform. Loven skiller ikke mellom musikk som er nedtegnet i form av noter på et stykke papir, formidlet gjennom fjernsyn eller radio, ligger lagret på en CD eller på en mobiltelefon, eller om den spilles av en gatemusikant på Carl Johan.

At kunstverk er åndsverk virker innlysende for de fleste. Det kanskje ikke alle er klar over, er at vitenskapelige verk, slik som kart og dataprogrammer, også er åndsverk som omfattes av loven. Mange tenker heller ikke over at oversettelser er selvstendige åndsverk som har egen beskyttelse. Det samme gjelder bearbeidelser av for eksempel tekster eller komposisjoner.

Opphavsretten oppstår i det øyeblikket åndsverket er skapt. Verket har vern etter åndsverkloven idet det har fått en utforming, idet det er blitt manifestert på en eller annen måte. Det er altså ikke nødvendig å merke verket med copyrightmerke eller registrere det noe sted, slik som for eksempel med patenter, for at åndsverket skal bli beskyttet av loven.

Verkshøyde

Loven bryr seg ikke om kvaliteten på åndsverket. Om verket er godt eller dårlig, om det er skapt av en profesjonell kunstner eller er laget av en såkalt amatør, spiller ingen rolle. Så lenge det er skapt og har verkshøyde, er det et åndsverk.

Verkshøyde betyr at verket må være såpass spesielt at det er mulig å skille det fra andre verk. Om det er et rent fantasiprodukt eller om det er en eller annen slags bearbeidelse av virkeligheten, spiller ingen rolle. Poenget er at det må være skapt. Det betyr at en idé om et skuespill som skal handle om en gutt som treffer en pike og forelsker seg i henne, neppe har verkshøyde. Dessuten finnes det et utall romaner, filmer og sanger som handler om nettopp dette. Men idet karakterene begynner å bli utarbeidet og det foreligger noe skriftlig, slik at akkurat denne versjonen av "gutt møter pike" skiller seg fra de andre, vil ideen få verkshøyde og bli beskyttet.

Opphavsrett vs. nærstående rett, skapende vs. utøvende kunstnere

Skapende kunstnere som forfattere, dramatikere, komponister og koreografer, er kunstnere som skaper noe ut av intet, deres kunstneriske aktivitet starter med ”blanke ark”.

Utøvende kunstnere, for eksempel skuespillere og musikere, fortolker andres verk og er avhengige av at det foreligger noe forut for deres aktivitet.

Når det er viktig å klargjøre skillet mellom de to kunstnergruppene her, er det fordi loven skiller mellom to ulike typer rettigheter. De skapende kunstnerne har *opphavsrett*, mens de utøvende kunstnerne har det som kalles for *nærstående rett*.

§ 2 Opphavsmannen har enerett til å råde over åndsverket

Loven bygger på et ganske enkelt prinsipp, nemlig at opphavsmannen har enerett til å råde over verket. Alle andre som vil bruke verket, må ha opphavsmannens tillatelse. Det er denne eneretten som gir opphavsmannen muligheter til å tjene penger på åndsverket.

Vernetiden

Opphavsmannens enerett gjelder over hele verden, men den gjelder ikke for alltid. Verket er vernet i 70 år etter utgangen av opphavsmannens dødsår. Når vernetiden er utløpt, kan man fritt bruke verket uten at noen har krav på økonomisk kompensasjon for bruken. Da har verket ”falt i det fri”, som det heter. Når det gjelder nærstående rettigheter er vernetiden 50 år fra utgangen av det året fremføringen fant sted. Det betyr at for en spillefilm er skuespillerens prestasjoner vernet i 50 etter at filmen ble vist på kino, mens forfatterens rettigheter er vernet i 70 etter vedkomnes død. I vernetiden er det rettighetshavernes livsarvinger som gir tillatelse til bruk og som er berettiget vederlag.

Oversettelser er også åndsverk. Det betyr at selv om Shakespeare har vært død lenge nok til å kunne spilles uten at en trenger å be arvingene om lov eller å betale vederlag, så er det ikke sikkert av oversettelsen har falt i det fri. Oversetteren er å betrakte som opphavsmann og han eller hans arvinger har krav på vederlag så lenge oversettelsens er vernet.

Ideelle rettigheter

Vernetiden som nevnt over gjelder bare den økonomiske utnyttelsen av verket. Opphavsretten innbefatter også noe som kalles *ideelle rettigheter*. For det første er det retten til å ”bli navngitt slik som god skikk tilsier”, den som bruker verket har altså plikt til alltid å oppgi hvem som har skapt det. For det andre omfatter de ideelle rettighetene forbudet mot krenkende bruk. Ordlyden i loven er slik: ”Har en annen rett til å endre et åndsverk eller å gjøre det tilgjengelig for allmennheten, må dette ikke skje på en måte eller i en sammenheng som er krenkende for opphavsmannens litterære, vitenskapelige eller kunstneriske anseelse eller egenart, eller for verkets anseelse eller egenart”. På vanlig norsk betyr dette noe sånt som at det ikke er lov til å gjøre forandringer i verket som får verket til å uttrykke noe annet enn det som var den opprinnelige intensjonen.

De ideelle rettighetene gir verket dets eget vern uavhengig av opphavsmannen. Uansett hva opphavsmannen måtte mene, så har et offentliggjort verk sin egen rettsbeskyttelse mot krenkelser. Dette betyr at det er lov å snu Shakespeare på hodet eller lage nye vrier på Ibsen, bare det er såpass åpenlyst at det blir et nytt verk. Bearbeidelsen må ha verkshøyde slik at det kan betraktes som et nytt verk.

Opphavsmannen kan ikke frasi seg de ideelle rettighetene. De kan ikke falle i det fri, de har ingen vernetid som utløper på et bestemt tidspunkt i motsetning til de økonomiske rettighetene.

Ibsen og hans verk er altså omfattet av de ideelle rettighetene, selv om den økonomiske eneretten for lengst har opphørt. Ibsen skal navngis, slik god skikk tilsier, og verkene skal ikke utsettes for krenkelser. Men dette hindrer ikke at enhver som lyster kan skape nye verk som baserer seg på "Et Dukkehjem" eller "Vildanden" eller hva det måtte være. Men da har det oppstått et helt nytt åndsverk, og dette har fått sin egen beskyttelse etter åndsverkloven.

Økonomiske rettigheter

Opphavsmannens økonomiske rettigheter består av to deler. Den ene delen er retten til *eksemplarfremstilling* og den andre delen er retten til å gjøre *tilgjengelig for allmennheten*.

Eksemplarfremstilling vil typisk være trykking av bøker, brenning av CD'er og å lage DVD'er. Det er kort og godt det å lage nye eksemplarer av opphavsmannens originale verk.

Det å gjøre tilgjengelig for allmennheten kan være å vise en teaterforestilling eller en kinofilm, eller å distribuere åndsverk som musikk og fjernsynsserier via kringkasting eller internett. Denne delen av eneretten er altså å vise frem verket på en eller annen måte.

De økonomiske rettighetene kan overføres fra opphavsmannen til andre. Og det er her opphavsmannens mulige inntekter ligger. Dersom en ikke kunne overføre retten til eksemplarfremstilling og retten til å gjøre tilgjengelig for allmennheten, ville det ikke være mulig å drive forlag, teatre, musikkproduksjon, radio, fjernsyn eller lignende.

Avtaler med opphavsmannen overfører de delene av eneretten en har bruk for, fra opphavsmannen til brukeren. Om man for eksempel har betalt for retten til å lage en teaterforestilling av et manuskript, er det ikke dermed sagt at en har rett til å lage DVD-opptak av forestillingen for salg. Dersom en vil gjøre selge DVD'er må en ha avtale med alle som har opphavsrettigheter og nærstående rettigheter i forestillingen.

Avtaler med opphavsmenn skal presisere hva slags bruk produsenten skal gjøre av åndsverket, hvor lenge rettighetene er overdratt for, hvordan vederlaget skal beregnes og hvordan det skal utbetales.

Avgrensning av opphavsretten

Åndsverksloven balanserer mellom hensynet til opphavsmannen på den ene siden og samfunnets behov for å ha tilgang til åndsverkene. Samfunnet trenger åndsverk, både for å holde den offentlige samtalen i gang, for utdanningsformål og opplysningsarbeid, og for å stimulere til innovasjon og videreutvikling.

Sitatretten

Sitatretten innebærer at enhver har rett til å sitere fra et ”offentliggjort verk i samsvar med god skikk og i den utstrekning formålet betinger”. Denne innskrenkingen i eneretten er selvfølgelig helt nødvendig for å holde offentlig debatt levende og for å føre vitenskapelige samtaler. Hvem som helst kan altså sitere fra hva som helst, men ikke hvor mye som helst. En kan bare sitere ”i den utstrekning formålet betinger” og bare dersom en navngir opphavsmannen slik god skikk tilsier. Hvor mye tekst som ligger innenfor ”i den utstrekning formålet betinger”, vil variere fra tilfelle til tilfelle. I en vitenskapelig avhandling kan en tillate seg en større mengde enn i en kort artikkel.

Opphavsmenn kan heller ikke motsette seg at andre bygger på deres verk for å fremstille nye verk.

Avtalelisens

Det finnes flere såkalte avtalelisenser som fungerer som kollektive avtaler for bruk av åndsverk der organisasjoner gir tillatelse til bruk på vegne av sine medlemmer. Avtalelisens er konstruert slik at også opphavsmenn som ikke er medlemmer av organisasjonen, blir omfattet av avtalen. Dersom en for eksempel skal trenger å klarere bruken av dramatiske verk til et formål som loven fastsetter, inngår Dramatikerforbundet avtale på vegne av alle norske dramatikere. På den ene siden må da alle dramatikere forholde seg til en avtalelisens, på den annen side har Dramatikerforbundet ansvar for å ivareta også ikke-medlemmers interesser i den aktuelle saken.

Kopiering av opphavsrettlig materiale i skolen er et eksempel på avtalelisens. Det er for tungvint for den enkelte skole, for ikke å snakke om den enkelte lærer, å måtte oppspore og inngå avtale med hver eneste opphavsmann til alle verkene de kopierer fra. Dette løses gjennom avtalelisens, i dette tilfelle med Kopinor. Tono, Norwaco, Bono er andre organisasjoner som fungerer på samme måte. Alle disse organisasjonene har etablert et eget nettsted, www.clara.no, som både gir detaljert informasjon om regler for bruk, men som også loser brukere videre til riktig klareringsinstans.

Privat kopiering

Den siste viktige innskrenkingen i eneretten som det er naturlig å behandle her, er allmennhetens rett til privat kopiering. Det er denne retten det står om når amerikanske plateprodusenter trekker tenåringer ut fra gutterommet og inn for domstolene.

Det er lov til å kopiere åndsverk til eget, privat bruk. En kan ta papirkopier, brenne CD'er, lage kopi av en videofilm osv. så lenge disse kopiene kun er til privat bruk. Det det står om i

rettssalene for tiden er hvor grensen for privat bruk går. At man har lov til å brenne en CD som gave til mor på bursdagen hennes er sannsynligvis hevet over tvil. Men hvor mange av mors venninner som kan bestille kopier av den, er et vurderingsspørsmål i forhold til hva som kan regnes for det private området.

En viktig forutsetning for at kopieringen skal være lovlig er at det eksemplaret som en kopierer fra, er et lovlig eksemplar. Dersom filmen i utgagnspunktet er en ulovlig eksemplarframstilling eller er gjort ulovlig tilgjengelig for allmennheten, så er det også ulovlig å kopiere den.

Oppsummering

Et åndsverk er et produkt av en selvstendig og skapende innsats som er tilstrekkelig original til å få verkshøyde. Verket faller inn under åndsverkloven idet det er skapt. Samtidig blir opphavsmannens enerett beskyttet. Denne består av to deler: 1) de ideelle rettighetene som gir opphavsmannen krav på å bli kreditert og vern mot krenkende bruk av verket, og 2) de økonomiske rettighetene som på sin side er delt i to utnyttelsesformer: a) eksemplarframstilling, og b) rett til å gjøre tilgjengelig for allmennheten.

De økonomiske rettighetene kan overføres til den som vil bruke åndsverket. Som hovedregel gjelder det at alle rettigheter som ikke uttrykkelig overført, forblir hos opphavsmannen. Det er altså bare de utnyttelsesformer det er gjort avtale om som kan brukes av den som erverver rettigheter til åndsverk.

Nyttige linker:

Åndsverkloven:

www.lovdatab.no/cgi-wift/wiztdrens?usr/www/lovdatab/all/hl-19610512-002.html

Opphavsrett – en introduksjon, av professor dr. juris Olav Torvund:

www.torvund.net/index.php?page=opph-innl